

CÂTEVA FOI VOLANTE NECUNOSCUTE BIBLIOGRAFIEI ROMÂNEȘTI VECHI

Arhim. POLICARP CHIȚULESCU
Biblioteca Sfântului Sinod, București

Foile singuratiche sau volante tipărite la anumite ocaziuni și cu un anumit scop, spre a fi împărțite în public, sunt cu însemnătate mare¹. Multe dintre aceste foi singuratiche sunt încă necunoscute. Cercetarea lor poate lumina evenimente sau anumite aspecte din istoria noastră spirituală și culturală. Ioan Bianu a constatat că însemnătatea foilor volante scade pe măsura apropierii de perioada modernă, respectiv a doua jumătate a secolului al XIX-lea, era industrializării tipografiilor.

Demersul Universității „1 Decembrie 1918” și al Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia de a organiza o conferință de bibliologie, de a invita specialiști care să abordeze și tema foilor volante este de foarte bun augur. Suntem siguri că forțele creatoare ale fiecăruia dintre participanți s-au pus în mișcare în acest domeniu în care avem mult de lucru, deoarece nu s-a realizat până în prezent, un catalog al foilor volante românești după modelul *Bibliografiei Vechi Românești*². Poate că ar fi corect și practic ca înseși foile volante să fie înscrise în BRV sau BRM deoarece și ele sunt produse tipografice și comunică informații la fel de prețioase ca și surorile lor mai bătrâne și mai bogate, cărțile. Am constatat că BRV include ocazional și foi volante³.

Prima tipăritură volantă impresionantă prin forma și datele ei pe care dorim să o descriem este o scutire de dări acordată de domnitorul martir Constantin Brâncoveanu lui Nan, fiul lui Dobromir din breasla banișorilor. Documentul (**Anexa 1, fig. 1**) cu dimensiunile de 33 x 22 cm, este o monofilă cu anul tipărit 7218 (1710), fiind adăugată de mână luna (care nu se mai poate citi din cauza distrugerii hârtiei în acea zonă) și ziua 10.

Textul este în limba română, imprimat cu roșu și negru. În josul paginii sunt tipărite semnătura domnitorului, monograma sa și stema Țării Românești în chinovar. Pe colțul din stânga sus se află o șampilă rotundă cu tuș violet: „Arhivele Statului București”. În marginea inferioară a documentului este notat cu creionul „Diverse istorice noi. Pach (et). XXI, Doc. 1 1710 (7218)”⁴.

¹ Dumitrescu 1912, p. 265.

² În continuare BRV.

³ Dintre foile volante (cărțile de iertare) emise de unii patriarhi care ne interesează, găsim două în BRV, vol. II: una de la Silvestru al Antiohiei din 1745 și o alta de la Avramie al Ierusalimului din 1784 în BRV II, pp. 84; 226.

⁴ Documentul a fost publicat în Turcitu 2019, p. 316-317.

La Biblioteca Academiei din București se păstrează încă un formular de scutire de dări, aflat într-o stare de conservare mai bună decât cel de la Arhivele Naționale, datat 7222 (1713) octombrie 20. Acesta prezintă ușoare diferențe de aranjare a textului în pagină, ceea ce arată că formularele de acest tip se imprimau la nevoie⁵.

Cunoaștem faptul că odată ajuns, în 1708, mitropolit al Țării Românești, Sf. Antim Ivireanul a transferat tiparnița de la Râmnic la Târgoviște (adusă inițial de la Snagov la Râmnic) ceea ce atestă că materialul tipografic îi aparținea chiar ierarhului⁶.

Dintr-o analiză comparativă a literei documentului brâncovenesc cu a altor tipărituri târgoviștene din epocă, am dedus că și acesta este o producție a tipografiei mitropolitane din Târgoviște. Documentul nostru este tipărit cu același tip de caractere ca *Evhologhionul* de la Râmnic (1706) sau ca *Psaltirea românească* din 1710 de la Târgoviște, iar, mai târziu, aceeași literă se va găsi în *Liturghierul* și *Molitvenicul* din 1713. Formularul brâncovenesc a fost reluat, cu unele diferențe, și în vremea domnitorului Ioan Mavrocordat al Țării Românești, în 1717⁷.

Un alt tip de foi volante îl reprezintă **cărțile de preoție**. Acestea sunt adevărinite prin care episcopul titular al unei eparhii certifica faptul că preotul (slujitorul) care purta un atare document era hirotonit canonic și legiuit a se așeza și sluji în parohia menționată. Adeseori, singhelul, secretarul episcopal, era cel care cerceta și confirma vrednicia unui candidat la preoție. Din acest motiv, acest tip de adevărinite s-au numit și singhelii. Termenul a trecut ulterior la mai toate formularele eliberate de un episcop: fie că vorbim de cartea de preoție, de un act de transfer, de o confirmare a primirii darului duhovniciei ș.a. Deși acest tip de foi volante se păstrează în număr mare, ele merită, totuși, să fie menționate ca aspecte din activitatea bisericească a unui ierarh, dar și ca noi completări la *Bibliografia Românească Veche și Modernă*⁸.

În luna octombrie 2019, la o casă de licitații specializată în bibliofilie din București, a fost pus în vânzare un lot de foi volante⁹. Ne-a atras atenția o *Carte de preoție* din 4 mai 1773, de la episcopul unit de Făgăraș, Grigorie Maior (**Anexa 5, fig. 5**). Având în vedere că acesta a fost hirotonit episcop la Curtea imperială din Viena pe 23 aprilie 1773¹⁰, cartea de preoție amintită ar putea fi

⁵ Documentul a fost publicat în Brâncoveanu 2014, p. 194.

⁶ Bădără 1998, p. 81.

⁷ BRV, vol. II, p. 1. Documentul se păstrează la Biblioteca Academiei din București la secția de Foi volante, nr. 3.

⁸ Structura cărților de preoție a fost analizată, cu multe exemple, la Zugrav 1973, p. 331-339.

⁹ Tot atunci s-au vândut și următoarele: *Despre general pardon*, 1803 și Francisc al II-lea, *Ordonanță militară*, Sibiu, 1803.

¹⁰ Nuțiu 2016, p. 50.

prima de acest fel elaborată după consacrare. El adevărește în această monofilă tipărită și întărită cu pecetea sa în ceară roșie că l-a hirotonit pe „Gligorie Pap ca citeț, ipodiaton, diacon și preot, pentru satul Hodac din varmeghia (districtul) Turzii”. Documentul este redat în transcriere în anexă.

În colecțiile Bibliotecii Sfântului Sinod se păstrează o carte de preoție¹¹ (**Anexa 2, fig. 2**) emisă de episcopul Constandie Filitti al Buzăului (1793-1819)¹². Acest ierarh, de loc din Zița, nepot al mitropolitului Ungrovlahiei Dositei Filitti, s-a dovedit un păstor învățat și harnic care a făcut cinste episcopiei sale. Apreciat de domn și de preoți, el a fost un iubitor de cultură și de artă, dar și un bun organizator edilitar și al operelor de binefacere. Nemaexistând tipografie la Buzău, episcopul Constandie a imprimat în 1817 un *Liturghier* și un *Molitvenic*, iar acum se adaugă acestor comenzi ale sale și o carte de preoție¹³. Documentul are dimensiunea 31,5 x 24,5 cm, este imprimat pe hârtie, cu cerneală neagră, în limba română. Acesta este un formular tip de adeverință de preoție lucrătoare, eliberat în anul 1811, cu data de 13 noiembrie, lui *Dragomir, sin Mihai* hirotonit de episcopul Constandie „ceteț, ipodiaton, diacon și preot la sfânta beserică din satul Glodeanu¹⁴, unde să prăznuiește hramul Sfântul Ierarh Nicolae, în județul Săcuiei¹⁵, plasa Podenilor (azi comuna Glodeanu, județul Buzău)”. Documentul enunță mai întâi numele episcopului eparhiot, urmat de textul în sine al documentului, încheindu-se cu semnătura tipărită a ierarhului și întărit cu pecetea în negru de fum a acestuia. Această monofilă a fost recent restaurată în laboratorul bibliotecii noastre.

O altă carte de preoție care provine, de această dată, din Moldova a fost eliberată de mitropolitul Veniamin Costachi în anul 1830¹⁶ (**Anexa 3, fig. 3**). Mitropolitul Veniamin Costachi (a păstorit între anii 1803-1842 cu două întreruperi în 1808-1812 și 1821-1823), mare patriot, ctitor de biserici, de școli și de tipografii, poliglot și prolific traducător, poate fi numit pe drept cuvânt ctitorul tiparului din Moldova secolului al XIX-lea. El a adus o tiparniță de la Iași și a instalat-o la mănăstirea Neamț, făcând aici cu multă viziune și tact, un autentic centru de traducere și multiplicare a textelor, mergând pe linia învățatului și sfântului său părinte duhovnicesc, Paisie Velicickovski.

¹¹ Biblioteca Sfântului Sinod, Foi volante Nr. 77.

¹² Pentru viața și activitatea acestui ierarh vezi Cocora 1960, p. 824-861.

¹³ Vezi Iorga 1931, p. 303, dar care are un alt text decât cea prezentată aici.

¹⁴ Scris de mână: „Sat Glodeanu, județul Săcuiei-Saac”, azi în comuna Glodeanu, județul Buzău; vezi Băzgan 2004, p. 51.

¹⁵ Săcuiei-Saac, azi Buzău.

¹⁶ A fost achiziționată de prietenul Mihai Iacob care mi-a și încredințat-o spre cercetare, motiv pentru care îi mulțumesc. Vezi și site-ul tiparituriivechi.ro; menționez că în luna octombrie 2019, o casă de licitații din București a vândut o altă asemenea carte de preoție datată 1829, având unele diferențe față de cea din 1830.

Documentul pe care îl prezentăm este o monofilă necompletată cu dimensiunea 48,5 x 37,5 cm, tipărită elegant cu roșu și negru, pe hârtie, în limba română. Textul se deschide cu numele ierarhului titular, în acest caz „Veniamin, cu mila lui Dumnezeu, mitropolit Moldaviei”, numele său fiind plasat în monogramă, în chinovar.

În afară de a fi o adeverință de preoție într-o frumoasă limbă română și totodată, o scrisoare către parohienii care sunt îndemnați să-l primească pe noul lor păstor și să-l asculte, textul constituie și o sfătuire către cel hirotonit, despre cum se cade să-și păstorească parohia, despre canoanele pe care are datoria să le respecte, inclusiv acela al interdicției de a se muta într-o altă parohie fără blagoslovenia și știrea ierarhului. Tot aici se precizează că duhovnicia, adică posibilitatea de a mărturisi poporul (de a spovedi), se dădea după o vreme de deprindere a slujirii și a unei mai adânci învățături, atestată printr-o altă carte, aceea de duhovnicie. La finalul textului, în partea stângă se află pecetea mitropoliei Moldovei, de formă ovală, în exergă, cu inscripția: *Pecetea Sfintei Mitropolii Moldovei*. În centru se află icoana Sfântului Gheorghe, în picioare, cu crucea în mâna stângă și sulița în dreapta. Încercând să identificăm tipografia în care a fost imprimată această carte de preoție, am constatat că litera inițială roșie **F** care deschide textul, seamănă mai degrabă cu cele din tipăriturile de la Neamț (de exemplu cu cele din *Irmologhionul* din 1827) decât cu cele de la Iași în care, în jurul anului 1830, nu am observat utilizarea cernelii roșii. De la Veniamin Costachi se mai cunosc astfel de cărți de preoție din anii 1816 și 1819¹⁷. Recent, în octombrie 2019, o carte de preoție identică celei descrise de noi, datând din 1829, s-a vândut la o casă de licitații de profil din București.

O altă categorie de foi volante imprimate în număr mare la noi o constituie așa-zisele *cărți de iertare a păcatelor*. Aceste monofile nu s-au tipărit doar în greacă și slavonă, ci și în română. Aceasta era posibil deoarece la sfârșitul secolului al XVII-lea și, mai ales, în secolul următor, în Țările Române tiparnițele funcționau neobosite și înțelegem că se găsea din destul literă grecească și chirilică pentru a le imprima în limbile amintite. Multe din cărțile de iertare cunoscute azi reprezintă comanda patriarhilor orientali aflați în trecere sau rezidând prin Țările Române. Înainte de a insista asupra tiparului acestor foi volante, dorim să facem o precizare. Aceste cărți de iertare a păcatelor nu se eliberau în baza unei credințe a gestiunii Bisericii asupra meritelor prisositoare ale sfinților sau a posibilității eliberării sufletelor din Purgatoriu. Aceste idei ale indulgențelor, străine Ortodoxiei, au fost abandonate chiar de apusenii care le profesau în contextul conflictului cu Luther¹⁸. Se pare că aceste hârtii se dădeau

¹⁷ Păstrate la Arhivele Naționale din Iași, cele două cărți de preoție împreună cu alte foi volante de la Veniamin Costachi au fost semnalate în Chiaburu 2007, p. 312; 314. Nu am reușit încă să le consultăm pentru a face o comparație cu cea descrisă aici.

¹⁸ O istorie a problemei în articolul cu note tendențioase a se vedea la Barbu 2011, p. 10-25.

în biserică după ce patriarhul respectiv citea rugăciuni de dezlegare și de iertare¹⁹. Cei care doreau, făceau un dar pentru care primeau o astfel de adeverință. Ideea că milostenia iartă păcatele și aduce ascultarea rugăciunilor de către Dumnezeu se întâlnește în Sfânta Scriptură și este insistent predicată de cel mai popular, cel mai milostiv și mai citit Părinte al Bisericii Răsăritene, Sf. Ier. Ioan Gură de Aur, arhiepiscopul Constantinopolului. El afirma adesea: „Intră în conștiința păcatelor tale, cercetează-ți toată viața ta, socotește-ți cu de-amănuntul greșelile tale! De-ai fi cel mai nesimțitor om, frica de păcatele săvârșite te va cuprinde în tot timpul și-ți vei da chiar trupul, nu numai averile, când știi că prin milostenie capeți iertarea păcatelor”²⁰.

Așadar, aceste cărți de iertare nu înlocuiau Taina Spovedaniei, ci doar confirmau iertarea păcatelor prin milostenia făcută. Cunoaștem faptul că scaunele patriarhale din Răsărit aflate în Imperiul Otoman erau adesea uzurpate sau periclitare nu doar de pretendenți, ci și de lăcomia autorităților otomane care storceau bani profitând de vulnerabilitatea creștină într-o lume islamică. De pildă, patriarhul Silvestru al Antiohiei a fost uzurpat de 2 ori din scaun, plătind sume enorme pentru a-și putea relua păstoria. Patriarhii orientali cumpărau sau răscumpărau biserici din mâinile musulmanilor (amintim doar pe Meletie Pigas al Alexandriei care pomenește aceste aspecte în corespondența sa cu Mihai Viteazul și cu mitropolitul Eftimie al Țării Românești)²¹. Tot patriarhii orientali plăteau copierea sau tipărirea de cărți pentru comunitățile lor, își răscumpărau propriii credincioși sau întreprindeau alte acte de binefacere care necesitau mulți bani. Se știe de pildă că în Alep, Damasc și Mosul creștinii care erau socotiți cetățeni de rangul al doilea, când nu erau siliți să se refugieze, locuiau izolați în cartiere aparte și erau supuși unei fiscalități împovărătoare, pentru a fi forțați să treacă la islamism, calitate în care ar fi avut un alt statut și de plătit dări mult mai mici. Patriarhul Silvestru a plătit datoriile unor astfel de creștini care hotărâseră să treacă la islamism în disperarea de a nu-și fi putut achita impozitele. Deci nu lăcomia sau dorința de profit erau motivația străngerii ajutoarelor de către acești ierarhi orientali care nu aveau deloc un trai tihnit, ci din contră, nevoia de a întări creștinismul în regiuni sensibile, acțiuni pentru care erau mereu supuși unor pericole care nu de puține ori culminau cu moartea²².

Am identificat o carte de iertare a păcatelor despre care credem că este cea mai veche de acest tip păstrată la noi. Aceasta a fost eliberată în anul 1693 de către patriarhul Alexandriei, Gherasim Pallada (1688-1710)²³.

¹⁹ Paul din Alep povestește că patriarhul Macarie a împărțit în Duminica orbului astfel de cărți de iertare celor prezenți în biserică, vezi Feodorov 2012, p. 200-209.

²⁰ Sf. Ioan Gură de Aur 2006, p. 276-277.

²¹ Pulpea-Rămureanu 1956, p. 61.

²² Vezi în acest sens Feodorov 2016, p. 5-6.

²³ O monografie recentă asupra vieții și activității acestui patriarh la Hatzoglu Balta 2014.

Acest bătrân patriarh a venit în Țările Române de cel puțin trei ori, rămânând luni în șir la curțile domnești, în căutare de ajutoare. În 1693, patriarhul Gherasim se afla în Moldova, unde, în data de 17 martie, slujea împreună cu alți trei patriarhi orientali, pogrebania lui Constantin Vodă Cantemir, iar câțva timp mai târziu, pe 27 martie, asista la pomăzuirea lui Dimitrie Cantemir ca domn al Moldovei. După aceasta, către sfârșitul anului 1693, el a venit în Valahia de unde a plecat la Constantinopol. El va reveni în Valahia abia în 1699 la curtea lui Brâncoveanu, pentru a tipări o carte cu panegirice.

Cartea de iertare din 1693 (**Fig. 4**) are dimensiunile 20,3 x 35 cm. Textul a fost imprimat cu cerneală neagră, în limba greacă²⁴, prezintă pe alocuri lacune din cauza degradării suportului papetar. În partea superioară se găsește un frontispiciu ornamentat cu medalioane și chenare geometrice. Deasupra acestui frontispiciu, într-un medalion oval, este chipul Sf. Apostol Marcu, creștinătorul Alexandriei Egiptului. Mai jos, în casete dreptunghiulare se află: în stânga, reprezentat în picioare, Sf. Atanasie al Alexandriei, teologul prin excelență de la Sinodul I Ecumenic de la Niceea, iar în partea dreaptă se observă Sf. Ioan cel Milostiv, patriarhul Alexandriei (+ 619), cel care a uimit o lume întreagă cu milosteniile și faptele sale bune. Între aceste casete a fost poziționată titulatura lui Gherasim, „papă și patriarh al marelui oraș Alexandria și judecător al lumii”. Urmează textul în sine al iertării încheiat cu anul tipărit fără cifrele zecilor și unităților 16, dar adăugate de mână cu cerneală ca și luna aprilie. Cartea a fost acordată unui anume *Ioan*.

Patriarhul Gherasim a ajuns în această funcție în 1688. Cum el a venit pentru prima oară în Țara Românească în 1691 locuind la mănăstirea Mihai Vodă²⁵, presupunem că formularul a fost imprimat înainte de 1693. E drept că și la Iași funcționa o tipografie grecească din 1682, iar în București abia din 1690. Este dificil de stabilit cu precizie în care tiparniță a fost imprimată această monofilă. Cert este că modulele tipografice ornamentale din frontispiciu sunt regăsite în cartea lui Vasile Macedoneanu *Capitole îndemnătoare*²⁶, apărută în 1691 la București prin strădania Sf. Antim Ivireanul, proaspăt ajuns în capitala valahă. Aceleași module ornamentale se regăsesc în lucrarea *Manual Contra lui Ioan Cariofil* tipărită la Iași în 1694 (la pagina 109), dar cu siguranță garnitura tipografică exista și în 1693.

De la patriarhul Gherasim Pallada se mai păstrează o altă carte de iertare datată 1709, tipărită în slavonă²⁷. Monofila din 1693 este, așa cum am afirmat

²⁴ Se păstrează la Biblioteca Academiei Române, secția de foi volante cota 244/VIII.

²⁵ Pulpea-Rămureanu 1956, p. 69.

²⁶ Pentru reproduceri din această carte vezi Antim Ivireanul 2016, p. 324-326.

²⁷ Biblioteca Academiei Române, foi volante nr. 1322.

deja, cea mai veche dintre cărțile de iertare cunoscute la noi și totodată, cea mai timpurie dintre cele emise de acest patriarh.

O carte de iertare de la Silvestru, patriarhul Antiohiei, datată 1748 (Anexa 4, fig. 5)

Patriarhul Silvestru constituie o prezență obișnuită în Țările Române în care a venit de foarte multe ori²⁸. El a avut o păstorire îndelungată (1724-1766), dar încercată pe măsură. A fost prieten apropiat al domnitorilor Nicolae și Constantin Mavrocordat, străbătând adesea drumul între Iași și București, bucurându-se de respect și venerație din partea voievozilor, a ierarhilor, a boierilor și a poporului²⁹. Uzurpat de feluriți pretendenți, atacat de misionarii iezuiți care adesea țeseau intrigi la autoritățile otomane, apăsător de o grea fiscalitate ca toți creștinii pe care îi avea în păstorire, patriarhul Silvestru s-a străduit să facă față greutăților Bisericii sale, după putere, prin bunul nume și trecerea de care se bucura în Țările Române. El a plătit impozitele credincioșilor creștini, răscumpărându-i totodată, tipărind cărți în limba arabă pentru menținerea lor spirituală.

De la patriarhul Silvestru se cunosc mai multe cărți de iertare a păcatelor date: 1724-1729, 1745 și 1747³⁰. Toate aceste cărți de iertare sunt în limba română, tipărite pe hârtie, cu cerneală neagră. Acum adăugăm încă una din anul 1748³¹. Compoziția grafică a acestei cărți de iertare este simplă: un frontispiciu cu trei medalioane plasate într-o ghirlandă din foi de acant. Medalionul central îl înfățișează pe Domnul Iisus Hristos binecuvântând, în dreapta Sa fiind Fecioara Maria, iar în stânga Sa, Apostolul Petru. Dedesubt este tipărită, cu majuscule, întreaga titulatură a patriarhului: „Silvestru, cu mila lui Dumnezeu, patriarh al marii și dumnezeieștii cetăți a Antiohiei și a tot Răsăritul”. Urmează textul de iertare, locul pentru nume fiind completat de mână cu negru: „Daniil ieromonahul”. Textul se încheie cu anul 7256 (1748). Această carte de iertare prezintă unele deosebiri față de cea din 1745 (7253) în privința numărului de rânduri și a dispunerii textului în pagină, a ornamenticii literei inițiale și chiar a unor variante lexicale, deoarece textul a fost îmbunătățit pe alocuri. Grafica primei cărți de iertare cunoscute de la patriarhul Silvestru (datată 1724-1729 care are litera unităților necompletată) diferă semnificativ de cele ce i-au urmat. Faptul că anii sunt tipăriți complet pe foile de iertare de după 1745 arată că pentru fiecare tiraj nou, se făcea o nouă placă tipografică și că patriarhul avea la îndemână o tipografie unde comanda aceste foi volante. Din punct de vedere grafic, am asociat foaia volantă din 1724-1729 tiparului de la București

²⁸ Diaconu 2008, p. 23.

²⁹ Păcurariu 1964, p. 609.

³⁰ Dumitrescu 1912, p. 350-351.

³¹ Se păstrează la Biblioteca Academiei Române din București și provine de la Biblioteca Centrală din Blaj, conform ștampilei din colțurile din stânga sus și dreapta jos.

deoarece ea are în comun cu cărțile grecești imprimate aici, câteva ornamente regășibile așadar în: *Slujba Sf. Neofit* (1723), *Manual despre superioritatea Ierusalimului* (1728), sau în *Liturghierul* din 1729. De asemenea, considerăm că monofila din 1745 se apropie de tiparnița de la Iași deoarece are unele ornamente comune cu *Psaltirea* apărută acolo în 1743, în plus, în textul din 1745 regăsindu-se și unele *moldovenisme*. Comparând, în sfârșit, cartea de iertare din 1748 cu realizările tipografiei din București, am constatat că litera diferă de celelalte foi volante amintite, iar ornamentele care împodobesc litera inițială în monofilă, se regăsesc în *Evanghelia* din 1742 și în *Psaltirea* din 1748 (în frontispiciul catismei XX).

Tiparnițele din Iași și București, dotate cu literă arabă de către patriarhul Silvestru, nu dețineau literă chirilică pentru că firește, ele aveau ca scop imprimarea de cărți arabe. În peregrinările sale prin Țările Române, patriarhul Silvestru putea comanda aceste foi volante în capitalele pe unde se găsea în momentul respectiv.

De numele patriarhului Macarie al III-lea al Antiohiei, înaintaș vrednic al patriarhului Silvestru, se leagă unele informații despre tipărirea cărților de iertare în Rusia Mică (Ucraina), mai exact, despre formatul, limba în care era textul și destinarii acestora. Fiul său, diaconul Paul din Alep, a notat în *Jurnalul său de călătorie* că „la Kiev, în tiparnița Lavrei Pecerska” patriarhul Macarie comandase, „după obiceiul patriarhilor, mai multe hrisoave de iertăciune, cu cerneală roșie, iscălite de părintele nostru patriarh, adică cu numele lui în limba lor, și cu chipul [Sfântului] Apostol Petru. Erau de trei feluri, o foaie întreagă pentru boieri, una mijlocie pentru oamenii de rând și una mică pentru femei” f.// 82^v//³².

În încheiere, considerăm, fără rezervă, că lista bibliografierii foilor volante este, după cum se vede, mereu deschisă și mai ales, că toate aceste foi volante, realizări tipografice, ar trebui adăugate *Bibliografiei Românești Vechi*.

³² Adresez mulțumiri doamnei dr. Ioana Feodorov pentru amabilitatea de a fi tradus din arabă în română și de a-mi fi pus la dispoziție fragmentul respectiv din Jurnalul diaconului Paul din Alep.

Анеха 1

Милостією Божією Иоан Костамдин воевод и господар землина
Блахійское. Дават господство ми сін повелѣніе господства ми slugii ³³
Domniei Méle Nanul zet³⁴ Dobromir ot Pade³⁵ ot sud Dolj³⁶, care iaste slujitor la
breasla bănișorilor³⁷, la Cruce³⁸ cu con³⁹, ca să fie în pace de toate dăjdiile câte
ies peste an în țara Domniei Méle, pe siliști⁴⁰, pentru că, fiind până acum de da și
slujitorii la unile dăjdi pe siliști.

Acum am socotit Domnia Mea de i-am ales, ca să-și dea fieștecare
slujitoriu birul osebi, după cum iaste scris în visteria Domniei Méle și după cum
sânt scriși și în foile care s-au dat la căpeteniile lor, pecetluite cu inelul Domniei
Méle, iară alt val nimic să nu aibă.

Drept aceea, poruncim și dumneavoastră boiari carii mergeți cu dăjdii
într-acest județ, să vă feriți de sluga Domniei Méle ce scrie mai sus, nimic val să
nu-i faceți de dăjdiile ce să pun pre siliști.

Într-alt chip să nu faceți.

И исправник сам рє⁴¹ ѹє господства ми⁴²

Meseța⁴³ [...] ⁴⁴10 dni⁴⁵, leat 7218 <1710>.

Иоан Костамдин воевод, Милостією Божією господар⁴⁶.

³³ „Din mila lui Dumnezeu, Ioan Constantin voievod și domn al Țării Românești, dă domnia mea
această poruncă a domniei mele...” formulă de început, în limba slavă.

³⁴ „Ginere”, în limba slavă.

³⁵ Pade-sat județul Dolj. Actualmente Padea, în comuna Drănic, județul Dolj. Bâzgan 2004, p. 73.

³⁶ „Din Pade, din județul Dolj” în limba slavă. Atât numele bănișorului cât și satul, județul, topicul
și ziua din lună sunt scrise de mână, cu cerneală neagră, în rest textul este imprimat.

³⁷ Bănișorii - dregători mărunți, cu atribuții judecătorești în județe. În timpul lui Constantin
Brâncoveanu sunt grupați în bresle. Se mai numeau și bani de județ; vezi Stoicescu 1988, 39.

³⁸ Probabil se referă la topicul, Crucea-sat județul Dolj, actualmente în comuna Siliștea Crucii,
județul Dolj. Comunele Drănic și Siliștea Crucii sunt relativ apropiate. Vezi și Lahovary, Brătianu,
Tocilescu 1901-1902, p. 386, 622; Bâzgan 2004, p. 39: Crucea, sat, actualmente comuna Siliștea
Crucii, județul Dolj.

³⁹ Lecțiune probabilă.

⁴⁰ Loc unde a fost un sat, rispit și colonizat, cu anumite caracteristici fiscale. Stoicescu 1988, p.
433. Cuvântul, de etimologie slavă, a avut și alte accepțiuni: vatră a satului, loc necultivat, livadă.
Vezi și Dicționarul 2010, tom XIV, p. 901.

⁴¹ Loc rupt.

⁴² „Și ispravnic, însăși spusa domniei mele”, în limba slavă.

⁴³ „Luna”, în limba slavă.

⁴⁴ Rupt în original.

⁴⁵ „Zile”, în limba slavă.

⁴⁶ Monograma domnească, în chinovar. Între cuvinte apare stema Țării Românești, tot în chinovar,
acvila cruciată, cu zborul deschis; deasupra se află o coroană închisă, iar de o parte și alta a acvilei
literele K și B, de la numele domnului.

Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Achiziții Noi, LXIV/1.

Orig. rom., hârtie (33 x 22 cm), cu filigran; imprimat în două culori, parțial deteriorat.

Anexa 2

† Constandie, cu mila lui Dumnezeu, episcop al Buzăului,

Fericitul Pavel, marele apostol al Domnului, în poslaniile⁴⁷ ce scrie către uceniicii săi Tit și Timothei, episcopul Efesului, arată cum să fie cercetați și cercați cei ce vor să intre în ceata preoțească, poruncind chiar ca fieștecum și fără de bună încredințare de mărturie a vieții lor, să nu să hirotonească nimenea.

Deci, aceștii porunci și smerenia noastră urmând, și viind la noi cucernicul grămătic kir⁴⁸ Dragomir, sin⁴⁹ Mihai⁵⁰, poftind ca să se învrednicească acestui preainalt dar al preoției, întâi l-am cercat în tot chipul de vrednicia lui și fiind mărturisit de duhovnicul său fără de prihană și de alți oameni vrednici de crezut adevărit fără de prihana arătat și ponos⁵¹ zvonit⁵², l-am hirotonit cu darul Duhului Sfânt, după orânduiala sfintelor canoane: cetet, ipodiacon, diacon și preot. Și i-am dat blagoslovenia noastră ca să preoțească la sfânta beserică din satul Glodeanul⁵³, unde să prăznuiește hramul Sfântul Ierarh Nicolae⁵⁴, în județul Săcuienilor⁵⁵, plasa Podenilor⁵⁶.

Deci pre toți pravoslavnicii creștini dintru această enorie a eparhiei noastre, vă poftim ca să-l cunoașteți și să-l primiți ca pre un vrednic și cinstit cu această treaptă de smerenia noastră, căruia, pentru întărirea și încredințarea lui, după porunca sfinților părinți, i-am dat această carte a smereniei noastre, precum iaste obiceiul, întărită cu pecetea și iscălitura noastră.

Luna lui noiembrie, 13⁵⁷ zile, leat 1811.

Smeritul episcop al Buzăului, Costandie⁵⁸.

[...] ⁵⁹.

⁴⁷ „Poslanie” - scrisoare, etimologie slavă. Scriban 2013, p. 1022.

⁴⁸ „domnul”, în limba greacă.

⁴⁹ „fiul lui”, în limba slavă.

⁵⁰ Scris de mână.

⁵¹ „Ponos” - nume rău. Scriban 2013, p. 1015.

⁵² „svonit” în text.

⁵³ Scris de mână. Sat Glodeanul, județul Săcuieni-Saac, azi în comuna Glodeanu, județul Buzău.

Bâzgan 2004, p. 51.

⁵⁴ Scris de mână.

⁵⁵ Scris de mână. Săcuieni-Saac, azi Buzău.

⁵⁶ Scris de mână. Lecțiune probabilă.

⁵⁷ Luna și ziua sunt scrise de mână, cu cerneală neagră.

⁵⁸ Monogramă, înaintea căreia, în partea stângă, se află sigiliul episcopului.

COTA: Foi volante nr. 77.

Foaie tipărită (48,5 x 37,5 cm), cu cerneală neagră, inițială ornată, frontispiciu.

Anexa 3

Veniamin, cu mila lui Dumnezeu, mitropolit Moldaviei⁶⁰

Fericitul Pavel, marele apostol al Domnului în trimiterile ce scrie către ucenicii săi, Tit și Timothei, episcopul Efesului, arată cum să fie cercetați și cercați cei ce vor să intre în rânduiala preotească, poruncind ca fieștecum și fără de bună încredințare de mărturie a vieții, să nu să hirotonisească nimene.

Aceștii porunci și smerenia noastră urmând, și viind la noi cucernicul diac [...] ⁶¹, fiul [...] ⁶², poftind ca să se învrednicească acestui prea înalt dar preotesc, întâi l-am cercat în tot chipul de vrednicia lui, rânduindu-l la duhovniceasca cercetare, apoi, după mărturisire duhovnicescului său părinte, kir [...] ⁶³, duhovnic mitropoliei noastre, vrednic și fără de prihană aflându-se, l-am primit spre această chemare și după darul și puterea preasfântului și de viață începătorului Duh, ce s-au dat smereniei noastre de la preaînaltul Arhiereu Domnul nostru Iisus Hristos, prin sfinții Săi ucenici și apostoli și prin următorii lor purtători de Dumnezeu părinți și după rânduiala sfințelor canoane, l-am învrednicit de acest sfânt dar, povăluindu-l ⁶⁴ întâi cetăț și ipodiacon, pre urmă l-am hirotonisit diacon și preot desăvârșit, dându-i toată voia și blagoslovenia a sluji toate cele ce să cuvin preoției, adică: a boteza, a mirui, a cununa, a sluji Sfântul Maslu, a săvârși sfânta și dumnezeiasca Liturghie și toate rânduielele și urmările cele bisericesti a le lucra deplin, ca un slujitor Tainelor lui Dumnezeu, însă numai la biserica [...] ⁶⁵, unde s-au rânduit de către noi să fie volnic a sluji cele preoțești, încă și când îl va chema cineva la altă enorie de pre lângă satul său, cu voia preotului acei enorii să fie volnic, iară de să va muta la alt popor fără de voia și blagoslovenia noastră, să fie oprit de toată slujba preotească.

Osebit i-am dat voie să și mărturisească, însă numai când să va întâmpla vreun creștin la boală și slăbiciune de moarte și nu va fi de față alt duhovnic, iară

⁵⁹ Ilizibil. Probabil semnătură autografă, în partea dreapta jos a actului.

⁶⁰ Monogramă, în chinovar. Veniamin Costache, mitropolit al Moldovei 1803-1842, cu două întreruperi.

⁶¹ Loc alb în text.

⁶² Loc alb în text.

⁶³ Loc alb în text.

⁶⁴ A povăli-a transforma. Dicționarul 2010, tom XII, p. 1167.

⁶⁵ Loc alb în text.

dintru alt chip, să nu fie volnic a mărturisi, până când va deprinde rânduiala precum se cade și atunci să va da voie prin osebită carte de duhovnicie.

Deci să cade numitul preot, după a noastră învățătoare poruncă și după datoria lui, cu tot sufletul de-a pururea să se îndeletnicească la cetirea duhovniceștilor Scripturi și aceste nu într-un alt chip să se înțeleagă, ci după cum luminătorii Bisericii sfinții și purtătorii de Dumnezeu Părinți le-au tâlcuit cu mare unire. Și după porunca apostolului, să fie treaz, cu întreagă înțelepciune, cu bună cucernicie, cinstit, iubitor de streini, învățător, nebețiv, bland, negâlcevitor, neînșelător, nezavistnic, neiuibitor de argint, bine ocărmuind casa lui, având pre copiii săi supt ascultare cu toată curăția și feriți de orice spurcăciune și vrăji băbești, după porunca a aceluiasi apostol către Timothei. Iară mai ales pre poporenii ce-i sânt încredințați lui să-i învețe cu bună credință poruncile lui Dumnezeu și toate celelalte creștinești bune fapte.

Deci toți să-l aveți la dragoste, cinstindu-l ca pe un vas ales al Bisericii și slujitor celor sfinte, căruia pentru încredințare i s-au dat la mână această arhierească carte de noi iscălită și cu pecetea sfintei Mitropolii pecetluită.

Anul 1830, luna

Se află în posesia dlui Mihai Iacob din București.

Foaie imprimată, cu cerneală neagră și roșie, inițială ornată, chenar, dar cu locuri albe ce urmau a fi completate cu numele preotului și al satului cu biserica la care a fost rânduit preot.

În partea stângă a actului, jos, sub text, se află pecetea mitropoliei Moldovei, de formă ovală, în exergă cu inscripția: „Pecetea Sfintei Mitropolii Moldovei”. În centru se află icoana Sfântului Gheorghe, în picioare, cu crucea în mâna stângă și sulița în dreapta.

Sub chenar, în partea dreaptă jos a actului, scrie: „S-au trecut la condică”.

Anexa 4

Silvestru, cu mila lui Dumnezeu, patriarh al mării și dumnezeieștii cetăți a Antiohiei și a tot Răsăritul

Smerenie⁶⁶ noastră, din darul și mila și puterea sfântului și de viață începătorului Duh, Carele s-au dat de la Mântuitorul nostru Iisus Hristos dumnezeieștilor și sfinților lui ucenici și apostoli, a lega și a dezlega ale oamenilor păcate, zicând lor: Primiți Duh Sfânt. Oricui veți ierta păcatele, iertate să fie lor și oricâte veți ținea, ținute să fie și oricâte veți lega și veți dezlega pre

⁶⁶ „Umerenie” în text.

pământ, să fie legate și dezlegate în ceriuri. Iar de la aceia, și la noi unul după altul cu venirea aceluia dumnezeiesc dar, am iertat pre fiul nostru sufletesc Daniil ieromonah⁶⁷, în câte și el, ca un om au greșit și pre Dumnezeu au mâniat, cu cuvântul, cu lucrul, cu gândul, cu voie au fără voie și cu toate simțirile lui; sau de va fi căzut supt blestemul sau afurisania arhiereului sau a preotului sau al tătâne-său a mamei⁶⁸ sale sau singur el s-au blestemat sau va fi jurat strâmb sau într-alte păcate ale lui și el ca un om fiind s-au poticnit și duhovnicului au ispoveduit și canonul de la dânsul au primit.

Deci, de aceste greșeale de toate și de⁶⁹ legături îl slobozim și îl iertăm, cu puterea și cu darul a tocmitoriului și dumnezeiescului închinătoriu, a preaputernicului Duh.

Iară câte va fi uitat sau aicea va fi lăsat neispoveduite și acelea să ierte⁷⁰ lui milostivul Dumnezeu, cu rugăciunile Prea blagoslovitei Stăpânei noastre de Dumnezeu Născătoarei și Pururea Fecioarei Maria⁷¹ și a Sfântului slăvitului și întru tot lăudatului Apostol și verhovnicului⁷² Petru, a întâiului arhiereu al mării și dumnezeiești cetăți a Antiohiei și a tuturor sfinților. Amin.

Vă Leat 7256 <1748>.

Σιλβέστρος, ἐλέω Θεοῦ, πατριάρχης τῆς μεγάλης καὶ ἁγίας πόλεως Ἀντιοχείας⁷³

Două ștampile cu Biblioteca Centrală Blaj, una stânga sus, una dreapta jos, aceasta lângă o semnătură indescifrabilă.

Tipăritură rom. (20 x 35 cm). Frontispiciu ornate, cu motive florale și cu 3 medalioane cu icoane: în centru, Mântuitorul Hristos, binecuvântând cu mâna dreaptă și ținând în stânga Sf. Evanghelie. În dreapta Mântuitorului (stânga noastră) este redată Maica Domnului, iar în stânga Lui (dreapta noastră) Sf. Ap. Petru, cu cheile Împărăției Cerurilor în mâna stângă.

Se păstrează la Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Achiziții Noi (AN), MDCCCXCV/8.

Anexa 5

Noi, Gavriil Grigorie Maier⁷⁴,

⁶⁷ Scris de mână, cu cerneală neagră.

⁶⁸ „mâne-sa” în text.

⁶⁹ „di” în text.

⁷⁰ „iarte” în text.

⁷¹ „Mariei” în text.

⁷² Verhovnic - șef. Scriban 2013, p. 1415.

⁷³ „Silvestru, cu mila lui Dumnezeu, patriarh al mării și sfintei cetăți a Antiohiei”, în limba greacă.

⁷⁴ Gavril Grigorie Maier (Maior)-episcop greco-catolic de Făgăraș și Alba-Iulia, cu sediul la Blaj, în perioada 1773-1782.

Din Mila lui Dumnezeu și a scaunului apostolicesc, prin Țara Ardealului și părțile ei învecinate, rumânilor, grecilor, rușilor, sârbilor și tuturor celor de lege grecească, Vlădică Făgărașului al preainălțatei cezaro-crăiști și apostoliceștii mărimi, sfetnic din-năuntru.

Pavel, marele Apostol al Domnului, în poslania⁷⁵ sa către Tit, cap 1, poruncește cum să așeze prin cetăți și prin locuri preoți, precum însuși au poruncit, adică cari vor fi bărbați curați, fără prihană, ca niște ispravnici ai lui Dumnezeu, nefăcând spre plăcerea sa, nesemeți, ne iuți, nebețivi, nesfavnici, nu pohtitori de agonisire spurcată, ci iubitori de străini, de bine, trezi la minte, drepti, curați, înfrânați și cu alte daruri, într-același cap scrise, împodobiți.

Căreia porunci și noi a fi supuși cunoscându-ne, după cea negrăită milă a Marelui Arhiereu Hristos, nevrednici măcar fiind, ne-au pus la această treaptă arhierască, ziua și noaptea cugetăm cum am putea plini aceste poruncite, așezând prin locuri preoți vrednici, precum însuși poruncește.

Deci, aflându-se *satul Hodac*⁷⁶, în *vestita varmeghia*⁷⁷ a *Turzii*, *eparhia Gurghiului*⁷⁸, lipsit de un preot ca acela și încredințându-ne de bună vestea acestui temător de Dumnezeu bărbat, *Gligrorie Pap*⁷⁹, după ce l-am cercetat de cele de lipsă ale preoției și nădăjduindu-ne cum că, ajutorindu-le Domnul, va fi întru toate, precum același Marele Apostol poruncește, l-am hirotonit pe lege: cetet, ipodiacon, diacon și preot desăvârșit.

Poruncim, drept aceea, tuturor celor de supt ascultarea scaunului nostru către care va veni, mai ales fiilor noștri sufletești din numitul *sat Hodac*⁸⁰ (iar pe cei din afară după vrednicie îi cercăm), cum să-l cunoască și să-l aibă precum este de la noi hirotonit preot, dându-i vrednică ascultare, ținându-l în toată cinstea și scutița bisericească.

Dat în Blaj, 4 mai 1773.

Tipăritură în limba română, cu caractere chirilice.

Sigiliu în ceară roșie.

Piesa a intrat în fondurile Arhivelor Naționale ale României în urma exercitării dreptului de preemțiune în cadrul unei licitații.

⁷⁵ Poslanie - scrisoare. Scriban 2013, p. 1022.

⁷⁶ Hodac, județul Mureș.

⁷⁷ Varmeghie - din magh. Varmegye - veche unitate administrativă a Transilvaniei, comitat, district. Dicționarul 2010, tom XVIII, p. 83.

⁷⁸ Numele satului și eparhia completate ulterior.

⁷⁹ Completat ulterior.

⁸⁰ Completat ulterior.

Some Leaflets not Found in the Old Romanian Bibliography**ABSTRACT**

The study is based upon the research of several leaflets unknown to the Romanian Old Bibliography. Thus, new printings from the 18th and the 19th century are brought to the attention of the old Romanian books historians. Their descriptions are rich in new information.

The first printed leaflet, impressive by its form and information, is an exemption from taxes, granted by the martyred voivode Constantin Brâncoveanu, with the printed year of 7218 (1710).

Another type of leaflets consists of the priesthood folios. They are certificates by which the entitled bishop of an eparchy certified the fact that the priest (the minister) that possessed such a document was canonically ordained and it was lawful for him to settle and minister in the mentioned parish. Although many of this type of leaflets remained, they still deserve being mentioned as aspects of a hierarch's church activity, and also as a completion to the Old Romanian Bibliography or the Modern Romanian Bibliography.

Another category of printed leaflets issued in great number on our territory consists of the so-called *forgiveness of sins folios*. These forgiveness folios did not replace the Mystery of Confession, they only confirmed the forgiveness of sins through the charity performed. In the text, there are descriptions of forgiveness of sins folios issued by the patriarchs Gherasim Pallada of Alexandria and Silvester of Antioch.

The study enriches the repertoire of old Romanian books and graphics, brings to light some moments from the Romanian printing press history and confirms, once again, the efforts of the Orthodox Church for the dissemination of the Holy Word and Teaching amongst the people.

List of illustrations

Fig. 1 - Deed printed in 1710 during the reign of Constantin Brâncoveanu

Fig. 2 - Priesthood folio issued by the bishop Constandie Filitti in 1811

Fig. 3 - Priesthood folio issued by the metropolitan Veniamin Costachi in 1830

Fig. 4 - Forgiveness folio issued by the patriarch of Alexandria Gherasim Pallada in 1693

Fig. 5 - Forgiveness folio issued by the patriarch of Antioch Silvester in 1748

Fig. 6 - Priesthood folio issued by the Uniate bishop Grigorie Maier in 1773

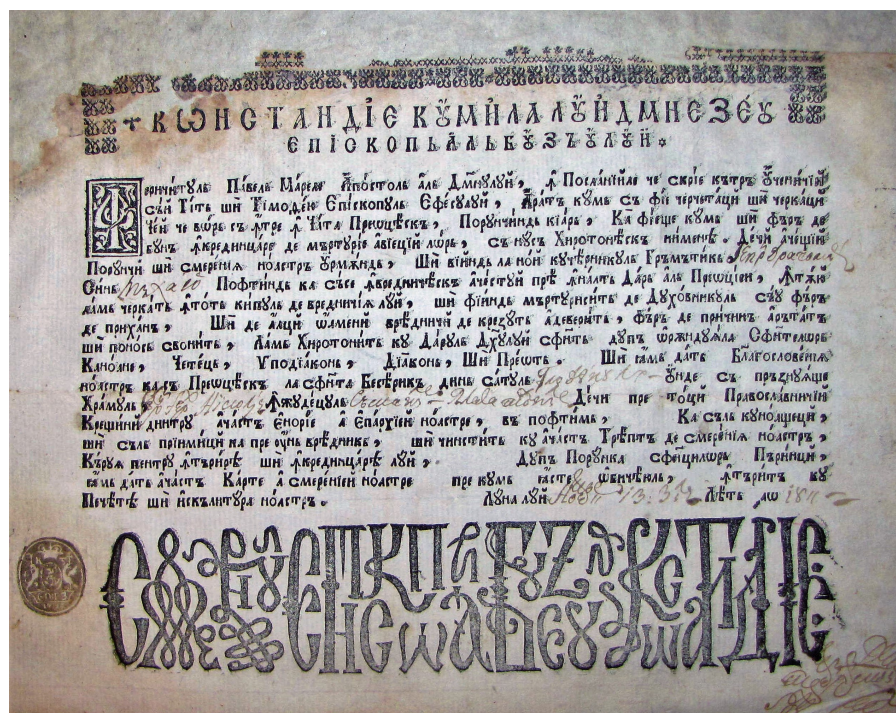

Fig. 2 – Carte de preoție emisă de episcopul Constandie Filitti în 1811

Fig. 4 – Carte de iertare a păcatelor eliberată de patriarhul Alexandriei Gherasim Pallada în 1693

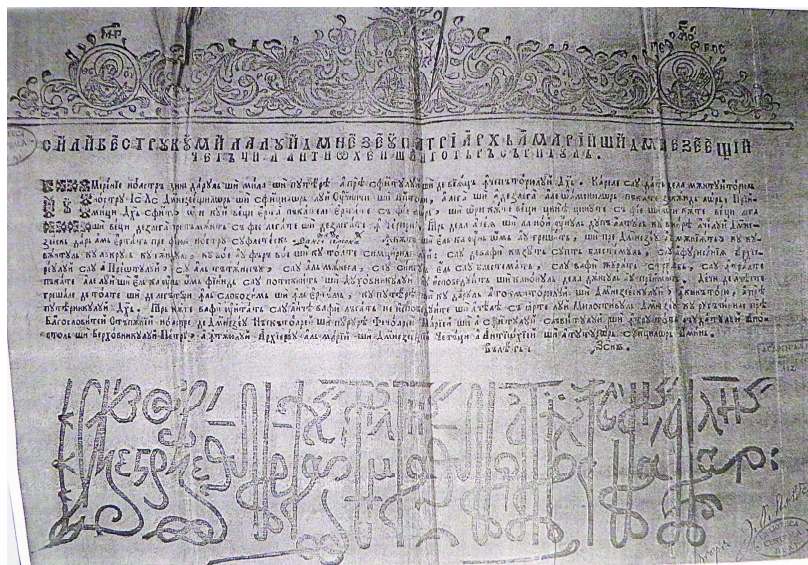

Fig. 5 – Carte de iertare emisă de patriarhul Antiohiei Silvester în 1748

Abrevieri bibliografice

- Antim Ivireanul 2016 – *Antim Ivireanul. Opera tipografică*, București, 2016
- BRV - Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia Românească Veche 1508-1830*, tomul II, București, 1910
- Barbu 2011 – V. Barbu, „Pașaport pentru paradis: cărțile de iertare patriarhale (sinchorohartia, indulgentia) din colecțiile Bibliotecii Academiei Române”, în *Limba română*, LX, nr. 1, București, 2011, p. 10-25
- Bădără 1998 - Doru Bădără, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Brăila 1998
- Băzgan 2004 - Melentina Băzgan, *Indicatorul localităților medievale din Țara Românească până la 1831*, București, 2004
- Brâncoveanu 2014 - Constantin Brâncoveanu, *Documente din colecția Bibliotecii Academiei Române*, Craiova, 2014
- Chiaburu 2007 - Elena Chiaburu, *Carte și tipar în Țara Moldovei până la 1829*, Iași, 2007
- Cocora 1960 - Gabriel Cocora, „Episcopul Constandie Filitti”, în *Glasul Bisericii*, anul XIX, 1960, nr. 9-10, p. 824-861
- Diaconu 2008 - Arhim. Luca Diaconu, *Mănăstirea Sf. Nicolae Domnesc Popăuți, importantă ctitorie a Moldovei închinată patriarhiei de Antiohia*, vol. II, Iași, 2008
- Dicționarul 2010 - *Dicționarul Limbii Române*, tom XII, XIV, XVIII, București, 2010
- Dumitrescu 1912 - Al. T. Dumitrescu, *Foi volante din colecțiunea Academiei Române 1642-1866. Listă întocmită de Al. T. Dumitrescu cu o introducere de I. Bianu*, București, 1912
- Sf. Ioan Gură de Aur 2006 - Sf. Ioan Gură de Aur, *La cuvântul apostolic ce spune Dar având același duh al credinței, precum este scris și la Crezut-am pentru aceea am grăit și despre milostenie*, în volumul *Despre schimbarea numelor, despre răbdare, despre milostenie*, trad. din grecește pr. D. Fecioru, București, 2006
- Feodorov 2012 - Ioana Feodorov, „Notes sur les livres et l'imprimerie chez Paul d'Alep, Voyage du Patriarche Macaire III d'Antioche aux Pays Roumains, au 'Pays des Cosaques' et en Russie”, în *Actes du Symposium International „Le Livre. La Roumanie. L'Europe”*, Bibliothèque Métropolitaine de Bucarest, 4ème édition, 20-23 Septembre 2011, t. III, București, 2012, p. 200-209
- Feodorov 2016 - Ioana Feodorov, *Tipar pentru creștinii arabi. Antim Ivireanul, Atanasie Dabbas și Silvestru al Antiohiei*, Brăila, 2016
- Hatzoglu Balta 2014 - Elenis S. Hatzoglu Balta, *Aghiou Gherasimou Pallada*, Apanda, Tomos I, Atena, 2014
- Iorga 1931 - Nicolae Iorga, „O singhelie de la Constandie al Buzăului din 1806”, în *Revista istorică*, 1931, nr. 10-12, p. 303
- Lahovary, Brătianu, Tocilescu 1901-1902 - George Lahovary, C. I. Brătianu, Grigorie G. Tocilescu, *Marele Dicționar Geografic*, vol. IV, V, București, 1901-1902
- Nuțiu 2016 - Florica Elisabeta Nuțiu, „Episcopul Grigore Maior-personalitate de seamă a iluminismului românesc din Transilvania (300 de ani de la naștere)”, în *Biblioteca*, an LXVIII, XXVII serie nouă, 2016, nr. 2, p. 49-54
- Păcurariu 1964 - Mircea Păcurariu, „Legăturile Țărilor Române cu Patriarhia Antiohiei”, în *Studii Teologice*, seria a II-a, anul XVI, nr. 9-10, nov.-dec., 1964, p. 593-621
- Pulpea-Rămureanu 1956 - I. Pulpea-Rămureanu, „Legăturile Patriarhiei de Alexandria cu Țările Române”, în *Studii Teologice*, anul VIII, seria a II-a, nr. 1-2, 1956, p. 59-80
- Scriban 2013 - Augustin Scriban, *Dicționarul limbii românești*, București, 2013
- Stoicescu 1988 - *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, coord. Nicolae Stoicescu, București, 1988

- Turcitu 2019 - Claudiu Victor Turcitu, *Constantin Basarab Brâncoveanu, Portret domnesc și retrospectiva unei epoci / Portrait of a ruler and retrospective of an era (1654-1714)*, București, 2019
- Zugrav 1973 - Ioan Zugrav, „Cărți de preoție păstrate la bibliotecile mănăstirilor Sf. Ioan cel Nou-Suceava și Dragomirna”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, anul XLIX, 1973, nr. 5-6, mai-iunie, p. 331-340

Cuvinte-cheie: foi volante, tipar, Bibliografia Românească Veche, Biserica Ortodoxă Română, gravura, Gherasim Pallada al Alexandriei, Silvestru al Antiohiei

Keywords: leaflets, printing press, the Romanian Old Bibliography, the Orthodox Church, engravings, Gherasim Pallada of Alexandria, Sylvester of Antioch